

Верховний
Суд

Відповідальність держави за шкоду, завдану під час збройного конфлікту: підстави та форми

Дмитро Гудима –
суддя Великої Палати Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Про що не мало би бути мови під час вебінару?

Про що не мало би бути мови під час вебінару?

- про поняття **агресії** у міжнародному праві;
- про нюанси застосування судового **іммунітету** держави;
- про підходи до відповідальності держави-агресора у праві **ООН**;
- про застосування норм міжнародного **гуманітарного права**;
- про правове регулювання для **мирного** часу та для часу **воєнного**;
- про **інші проблеми**, яких немає в анонсі 😊

Про що буде мова у цьому виступі?

Про що буде мова у цьому виступі?

- Яке значення припису **статті 1 Конвенції** про захист прав людини і основоположних свобод для розгляду справ про відповідальність держави?
- Що є **підставою** для відповідальності держави згідно з Конвенцією?
- Яка **форма** цієї відповідальності?
- Чи є **«алгоритм» аналізу** справ про відшкодування державою шкоди?

Чому ці питання важливі?

- Зростання **кількості справ** про відшкодування Україною шкоди, завданої громадянам, підприємствам під час збройного конфлікту з РФ;
- **відсутність єдиного підходу** у судів до мотивування рішень у таких справах;
- необхідність урахування судами ситуації окремих територіальних громад, населених пунктів і регіонів, щодо яких **Україна не здійснює ефективний контроль**;
- **потреба у більшій визначеності** з приводу того, коли, від кого і на що можуть претендувати потерпілі від порушення конвенційних прав.

Чому термін «збройний конфлікт»?

- **Збройний конфлікт** – стан війни або конфлікт, який включає збройні операції, які за характером або масштабом можуть вплинути на дію договорів між державами-учасницями збройного конфлікту або між державами-учасницями збройного конфлікту та третіми державами, незалежно від офіційного оголошення війни або іншого оголошення однією чи всіма сторонами збройного конфлікту.

- Джерело: <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>. Accessed 13 July 2022

- Кожна війна є збройним конфліктом, але не кожен збройний конфлікт є війною.

... має вчинити відповідач, щоби були підстави вважати, що він порушив права позивача?

... аналізувати справу про відшкодування України шкоди, завданої на її території під час збройного конфлікту з РФ?

Що

Як?

Де

Коли?

... має бути вчинене діяння, яке позивач вважає порушенням його прав?

... має відповідати держава?

... має бути вчинене діяння, яке позивач вважає порушенням його прав?

1. Юрисдикція держави за Конвенцією 1950 року

КОНВЕНЦІЯ про захист прав людини і основоположних свобод

ДАТА ПІДПИСАННЯ: 04.11.50 р.
 ДАТА РАТИФІКАЦІЇ: 17.07.97 р. (текст ратифіковано із заявами та застереженнями)
 ДАТА НАВРАННЯ ЧИННОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ: 11.09.97 р.

ВНЕСЕНО
 ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
 РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

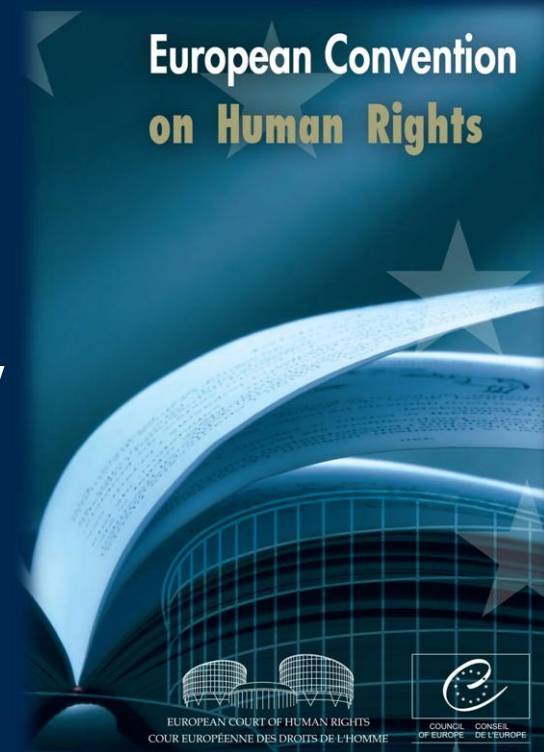
Стаття 1

Зобов'язання поважати права людини

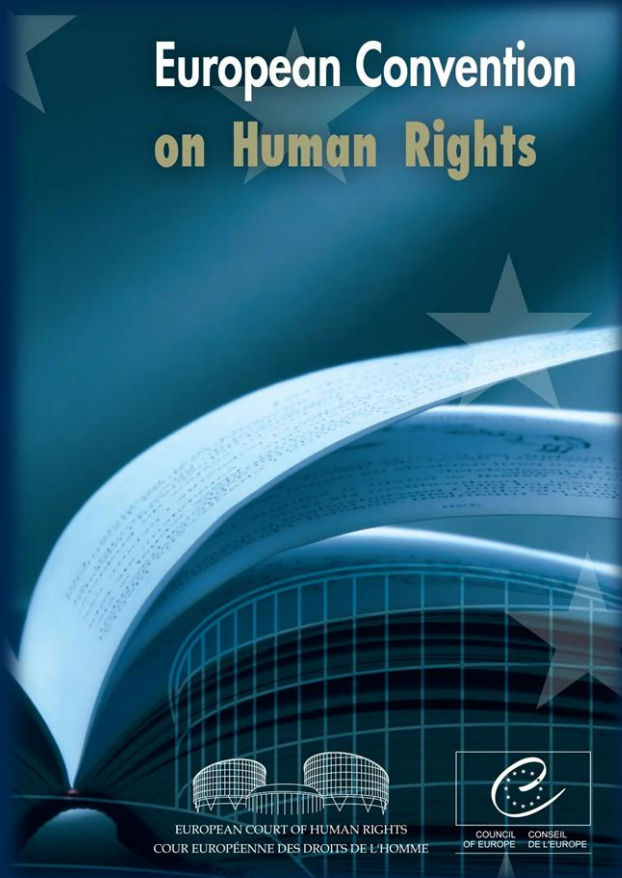
- Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Юрисдикція держави за статтею 1

- I. Власне територіальна юрисдикція (*territorial jurisdiction*);
- II. Екстратериторіальна юрисдикція (*extra-territorial jurisdiction*).

Перебування під юрисдикцією держави – перебування на території держави?

- I. **Власне територіальна** юрисдикція (*territorial jurisdiction*) – на **території держави-учасниці** Конвенції.
  - *Загальне правило:* юрисдикцію держава здійснює **у межах її кордонів**, у яких забезпечує **ефективний контроль** на відповідній території.
- II. **Екстратериторіальна** юрисдикція (*extra-territorial jurisdiction*) – на території держави (держав), над якою держава-учасниця Конвенції або група таких держав встановили **ефективний контроль** або **вирішальний вплив**.

Коли держава здійснює екстратериторіальну юрисдикцію?

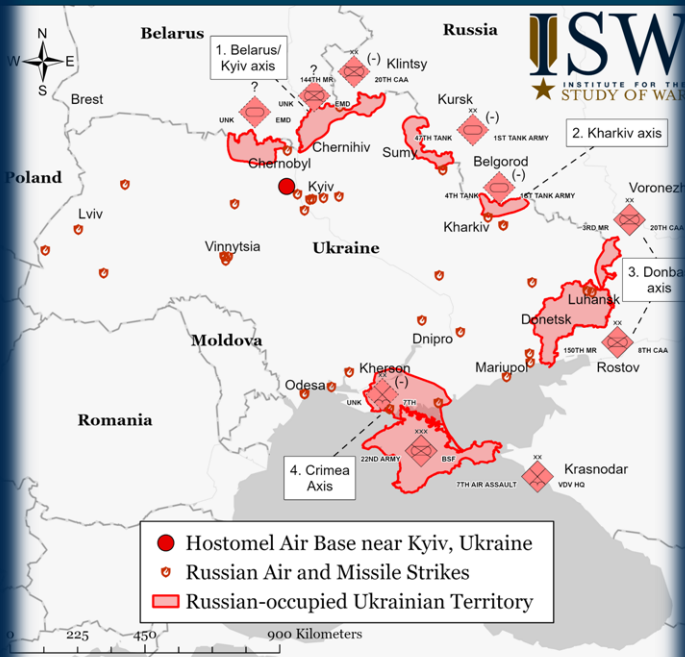
- Дії органів держави та їх посадових осіб, які **здійснюють офіційні повноваження** цієї держави щодо осіб або майна, які знаходяться **на території іншої держави**.
- Держава здійснює **ефективний контроль** на відповідній території за кордоном та за її населенням (всі чи деякі з повноважень, які зазвичай здійснює уряд на цій території), встановлений внаслідок:
  - **військової окупації** або
  - за **згодою, запрошенням чи непротивленням уряду**, що діє на цій території.
- Держава встановлює «**вирішальний вплив**» (*decisive influence*) на території за межами її кордону.

Які є особливі ситуації здійснення державою юрисдикції?

- Держава не вважається такою, що здійснює юрисдикцію на певній її території (у межах її кордону), якщо ефективний контроль за цією територією перейшов до іншої держави (остання здійснює екстратериторіальну юрисдикцію).
- Держава не вважається такою, що втратила ефективний контроль на певній її території, якщо деякі її обов'язки з гарантування конвенційних прав вона ще може належно виконувати (тоді щодо гарантування одних прав юрисдикцію зберігає, а щодо гарантування інших може не мати).

Юрисдикція України та РФ за статтею 1 Конвенції

Assessed Control of Terrain in Ukraine and Main Russian Maneuver Axes as of February 24, 2022, 2:00 PM EST

Map by George Barros, Kathryn Tyson, and Thomas Bergeron
Institute for the Study of War © 2022

Confirmed Russian Units:

Unidentified elements of the 423rd Motorized Rifle Regiment of the 4th Tank Division, 1st Tank Army, attacked Kharkiv Oblast from Belgorod, Russia.

A reconnaissance platoon of the 74th Motorized Rifle Brigade of the 41st Combined Arms Army attacked Chernihiv Oblast from Bryansk, Russia.

Unidentified elements, likely of the 7th Airborne Division and likely reinforced with 22nd Army Corps and 58th Combined Arms Army elements, attacked Kherson Oblast from Crimea.

Unidentified airborne elements, likely of the 31st Air Assault Brigade, attacked the Antonov Airport outside Kyiv.

Assessed Control of Terrain in Ukraine and Main Russian Maneuver Axes as of July 14, 2022, 3:00 PM ET

Map by George Barros, Kateryna Stepanenko, Noel Mikkelsen, and Daniel Mealie
© 2022 Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project

* Assessed Russian advances are areas where ISW assesses Russian forces have operated in or launched attacks against but do not control.

?

Джерело: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-updates>. Accessed 15 July 2022.

Які можливі проблемні питання?

- На яких територіях Україна **втратила** ефективний контроль?
  - АРК (з 27.02.2014), так звані ДНР і ЛНР, окуповані після 24.02.2022 частин Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської областей.
- Чи втратила Україні ефективний контроль на територіях, які на сьогодні звільнені, але певний час **були окуповані**?
  - Гостомель, Ірпінь, Буча та ін.
- Чи були та коли саме такі часові періоди, коли Україна втратила юрисдикцію на **територіях активних бойових дій**?
- Чи можливі ситуації, коли **відповідальними будуть обидві держави**: Україна – за належність виконання одних обов'язків, а РФ – інших?

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України

Стаття 5. Захист прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території

ВНЕСЕНО
ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

- ✓ ... 5. РФ як держава-окупант відповідно до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 несе відповідальність за порушення захисту прав цивільного населення.
- ✓ ... 9. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації держави Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на РФ як на державу, що здійснює окупацію.

Чи можна зараз подати звернення проти РФ до ЄСПЛ?

Home The Court Caseload Press Hearings Statistics Applicants Official texts Events Storey

Заходи у справах щодо України залишаються незмінними

Після оцінки застосування заходів, які було вжито у справах щодо України, у зв'язку із збройним нападом на неї (див. прес-реліз від 2 березня 2022), було вирішено, що вони продовжують застосовуватися до подальшого повідомлення.

[Прес-реліз \(in English\)](#)

[echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c](#)

Заходи, що застосовні до справ, в яких Україна є Державою-відповідачем чи Державою-заявником, у зв'язку із збройним нападом в лютому 2022 року.

На тлі війни в Україні та запитом, що був отриманий від Уряду України 24 лютого 2022 року, щодо «призупинення розгляду усіх заяв проти України до подальших розпоряджень», Європейський суд з прав людини вирішив вжити низку заходів, що відтепер застосовуються в усіх справах стосовно України до подальшого розпорядження. Голова Суду може, за необхідності, дозволити виключення із цих заходів.

[Прес-реліз](#)

Як оформити заяву належним чином

Якщо Ви вирішили подати заяву до Суду, будь ласка, переконайтеся, що вона відповідає вимогам статті 47 Регламенту Суду, що визначає інформацію та документи, які слід надати.

Ненадання будь-якої інформації чи документів, що вимагаються за статтею 47 §§ 1 та 2, призведе до того, що Ваші скарги не будуть розглянуті Судом. Вам необхідно обов'язково заповнити всі рубрики заяви.

[Стаття 47 Регламенту](#)

[Відкриття провадження в Суді \(англійською мовою\)](#)

Як подати заяву до Суду

Формуляр заяви треба завантажити, заповнити, роздрукувати і надіслати до Суду поштою разом з усіма необхідними документами. Не допускається жоден інший формуляр. Нижче надано перелік документів, які допоможуть Вам у правильному заповненні формуляра заяви.

[Формуляр заяви і бланк довіреності та пояснення щодо їх заповнення](#)

Зміст

- Information in Ukrainian
- Заходи у справах щодо України залишаються незмінними
- Як оформити заяву належним чином
- Як подати заяву до Суду
- Проведення у ЄСПЛ
- Стадія провадження
- До уваги заявників з Донецької та Луганської областей і Криму
- Корисні документи
- Вжиття тимчасових заходів
- Корисні посилання

espl.com.ua

Як це працює Процедура Ситуації

Постраждали від російської агресії?

Подайте заяву до Європейського суду з прав людини

ПОДАТИ ЗАЯВУ

Зображення: Зруйноване житло в Україні.

Як це працює Процедура Ситуації

Ситуації

Орієнтовний перелік ситуацій, які дають Вам право звернутися до Європейського суду з прав людини

 Зруйноване житло	 Загибель родича	 Поранення
 Незаконне позбавлення свободи (полон)	 Катування	 Насильницьке зникнення людини (зник родич)

КОНВЕНЦІЯ про захист прав людини і основоположних свобод

ДАТА ПІДПИСАННЯ: 04.11.50 р.
ДАТА РАТИФІКАЦІЇ: 17.07.97 р. (текст ратифіковано із заявами та застереженнями)
ДАТА НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ: 11.09.97 р.

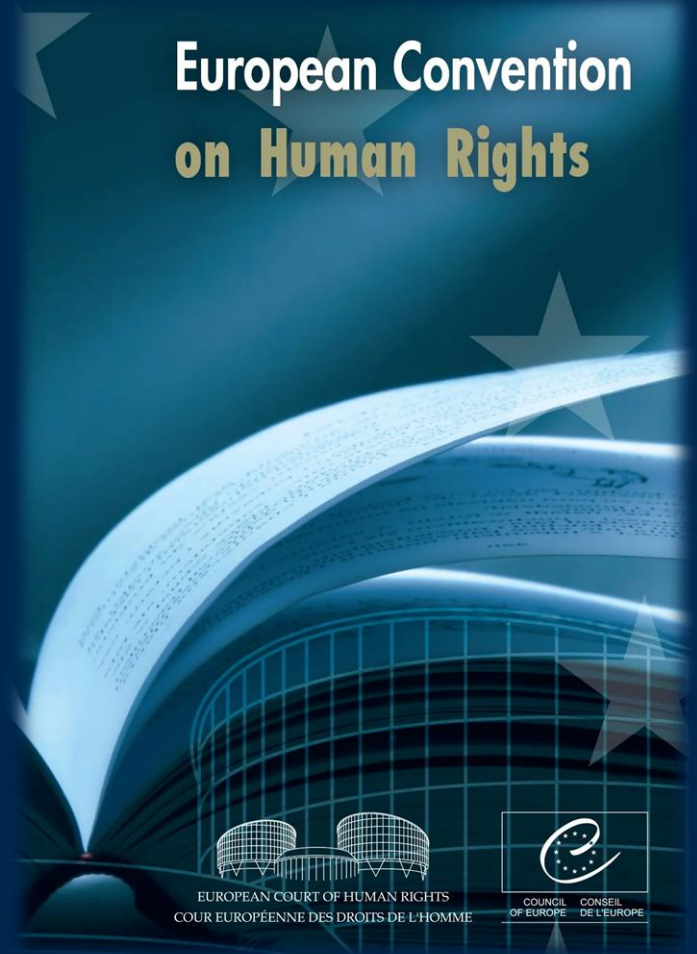
ВНЕСЕНО
ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Стаття 35 Умови прийнятності

- ...
- 3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає: а) що ця заява **несумісна з положеннями** Конвенції або Протоколів до неї, ...

Критерії сумісності

- Юрисдикція **ratione personae** (за колом осіб).
- Юрисдикція **ratione materiae** (предметна).
- Юрисдикція **ratione temporis** (часова).
- Юрисдикція **ratione loci** (територіальна).

Чи має РФ імунітет у судах України?

- ✓ У січні 2019 року ... звернулася до суду з позовом до Російської Федерації про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України.
- ✓ ... суди попередніх інстанцій правомірно... вказали на те, що **відповідач має в Україні судовий імунітет**, а отже, необхідна згода дипломатичного представництва на пред'явлення до нього позову.
- ✓ Розглянувши справу по суті, суд першої інстанції ... перед вирішенням питання про відкриття провадження у справі не надіслав відповідачу ... позовної заяви із додатками і не з'ясував, чи є згода дипломатичного представництва ... на розгляд спору в судах України.

Чи має рф імунітет у судах України?

- ✓ У серпні 2019 року ... звернулася до суду з позовом до Російської Федерації ... про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України.
- ✓ Суд України розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має **право ігнорувати імунітет цієї країни** та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.
- ✓ ... країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому **безумовно надалі не користується** у такій категорії справ своїм судовим імунітетом.

Чи має РФ імунітет у судах України?

- ✓ ... судовий імунітет РФ **не підлягає застосуванню** з огляду на завдання збройними силами РФ шкоди майну позивача, що є винятком із судового імунітету держави відповідно до звичаєвого міжнародного права.
- ✓ Підтримання імунітету РФ **є несумісним** із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.
- ✓ ... Судовий імунітет РФ **не підлягає застосуванню** з огляду на порушення РФ державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням РФ своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом.

Чи є в Україні механізм для визначення збитків, які завдала держава-агресор?

БУДЕ

LIGA 360

Постанова, Порядок від 20.03.2022 № 326 (Чинний)
Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

Чинна редакція 05.07.2022
Діє з 05.07.2022

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 20 березня 2022 р. N 326

ПОРЯДОК

визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

- Визначення шкоди та збитків здійснюється окремо, зокрема, за такими напрямками: 1) *людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати* – напрям, що включає **всі людські втрати** (смерть або каліцтво цивільних осіб), що виникли в результаті збройної агресії РФ, а також **витрати, пов'язані з призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг**; 5) *втрати житлового фонду та об'єктів благоустрою* – напрям, що включає **втрати житлового фонду (житла), об'єктів благоустрою, фактичні витрати, здійснені для їх відновлення, та витрати, необхідні для відновлення** пошкодженого та зруйнованого житлового фонду та об'єктів благоустрою (підпункти 1, 5 пункту 2 Порядку).

Чи є в Україні механізм для визначення збитків, які завдала держава-агресор?

БУДЕ

LIGA 360

Постанова, Порядок від 20.03.2022 № 326 (Чинний)
Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

Чинна редакція 05.07.2022
Діє з 05.07.2022

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 20 березня 2022 р. N 326

ПОРЯДОК визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

- Одним з основних показників, які оцінюються у межах першого напрямку (людські втрати), є *кількість цивільних осіб, загиблих внаслідок збройної агресії РФ* (абзац третій підпункту 1 пункту 2 Порядку).
- Визначення шкоди та обсягу соціальних виплат, які забезпечуються відповідно до законодавства, у грошовій формі здійснюється згідно з **методикою, затвердженою наказом Мінсоцполітики, за погодженням з Мінреінтеграції**. Відповідальним за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Мінсоцполітики (абзаци 8 і 9 підпункту 1 пункту 2 Порядку).

Чи є в Україні механізм для визначення збитків, які завдала держава-агресор?

БУДЕ

LIGA 360

Постанова, Порядок від 20.03.2022 № 326 (Чинний)
Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

Чинна редакція 05.07.2022
Діє з 05.07.2022

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 20 березня 2022 р. N 326

ПОРЯДОК

визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації

- Одними з основних показників, які оцінюються у межах іншого напрямку (втрати житла), є *вартість зруйнованого та пошкодженого житлового фонду (житла); фактичні витрати, здійснені для відновлення пошкодженого житлового фонду (житла); витрати, необхідні для відновлення житлового фонду (житла)* (абзаци третій – п'ятий підпункту 5 пункту 2 Порядку).
- Визначення шкоди та обсягу збитків здійснюється відповідно до **методики, затвердженої наказом Мінрегіону за погодженням з Мінреінтеграції** (абзац 9 підпункту 5 пункту 2 Порядку).

... має вчинити відповідач,
щоби були підстави вважати,
що він порушив права
позивача?

2. Конвенційні обов'язки держави

Які обов'язки держави випливають із конвенційних прав і свобод?

European Convention on Human Rights

Негативний обов'язок

- утриматися від *неправомірного* втручання у права та свободи.

Позитивні обов'язки

- гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, ефективне *використання* прав і свобод та його *відновлення* у разі порушення.

Які позитивні обов'язки держава має за Конвенцією?

Матеріальні

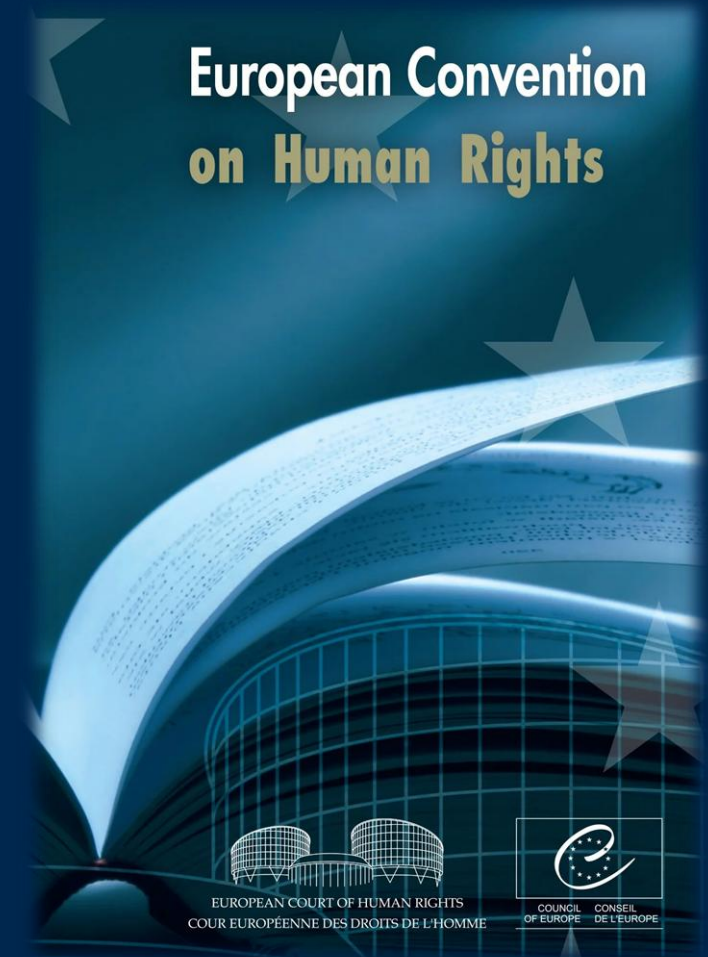
✓ *Превентивні* (приклади):

- установити нормативні положення, які би охороняли права та свободи;
- передбачити юридичну відповідальність за порушення прав і свобод;
- вживати *обґрунтовані* заходи для запобігання такому порушенню, якщо державі *відомо чи має бути відомо* про *реальний і безпосередній ризик* для прав і свобод певної особи чи групи осіб.
  - *Умови відповідальності*: держава володіла (мала володіти) відповідною інформацією, могла вжити заходи, які би усунули ризик, але не вжила їх.

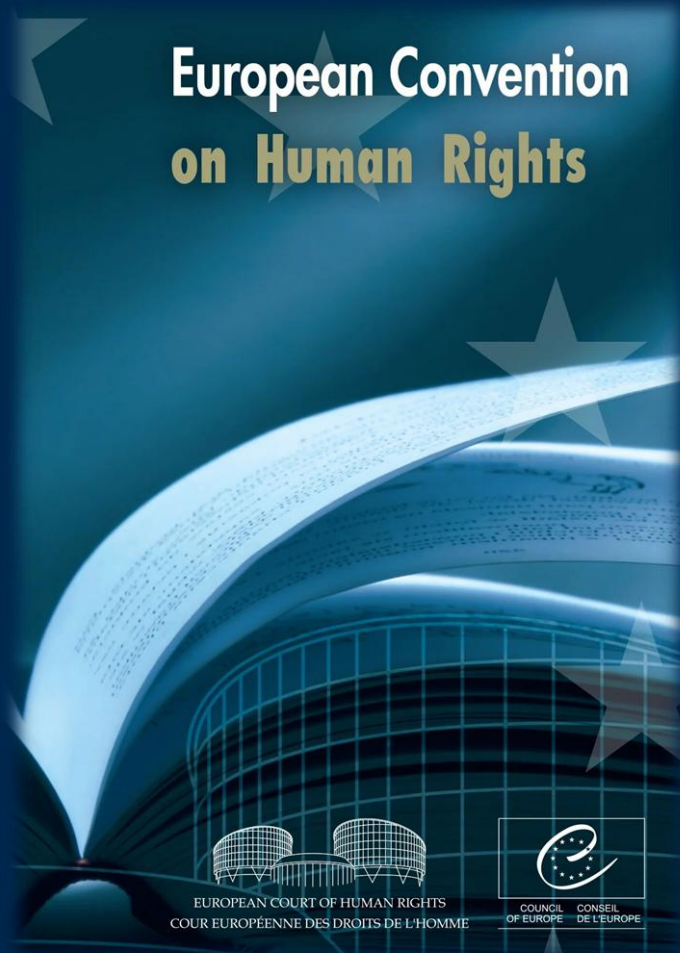
Які позитивні обов'язки держава має за Конвенцією?

Матеріальні

- ✓ *Компенсаторні:* забезпечити засоби юридичного захисту, за допомогою яких потерпілий від втручання у права та свободи може їх захистити, зокрема, вимагаючи відшкодування за завдану йому державою матеріальну чи моральну шкоду.

Які позитивні обов'язки держава має за Конвенцією?

Процесуальні

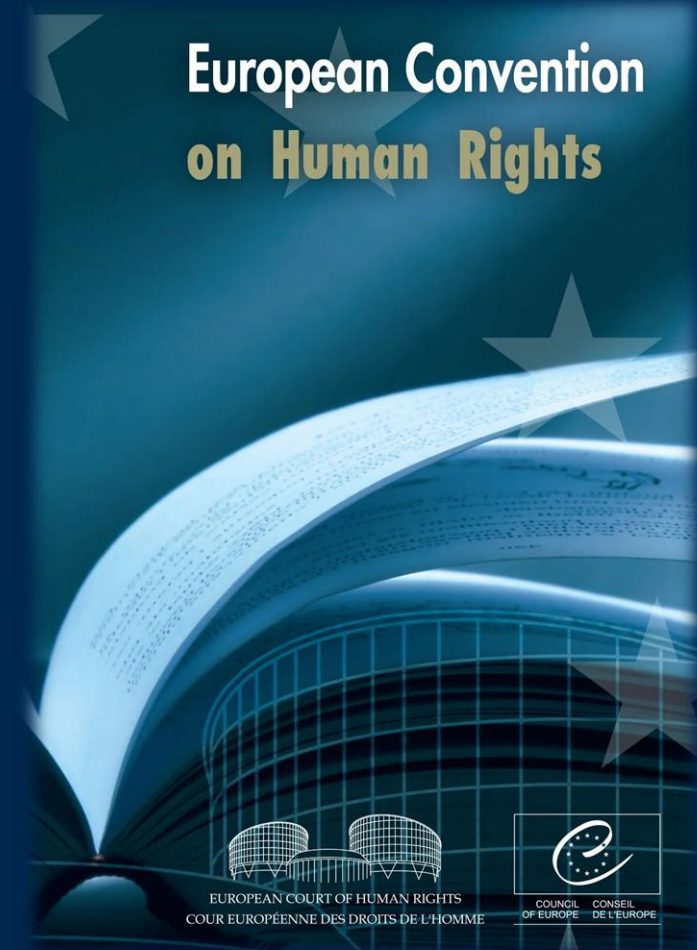
- Провести *об'єктивне* й *ефективне* розслідування *незалежним* органом випадків неправомірного втручання у права та свободи.
  - Для того, щоби бути *ефективним*, розслідування має дозволити *встановити* та *покарати* осіб, відповідальних за порушення права на життя.
  - Наявність або відсутність *результату* розслідування *не є вирішальною* для оцінки належності виконання такого обов'язку.

Які властивості позитивних обов'язків держава?

«Беручи до уваги труднощі у діяльності правоохоронних органів у сучасному суспільстві, неможливість передбачити поведінку осіб та оперативний вибір, який повинен бути зроблений з розрахунку першочерговості та засобів, **ПОЗИТИВНИЙ ОБОВ'ЯЗОК** має розумітись як такий, який **не накладає неможливий або неспівмірний тягар на органи державної влади**. Відповідно, *не кожна скарга* про загрозу життю зобов'язує державні органи за вимогою Конвенції вживати оперативних заходів щодо попередження такої загрози від її реалізації. Для виникнення позитивного обов'язку повинно бути встановлено, що органи державної влади *знали або повинні були знати* про існування наявної загрози життю визначеної особи або осіб від кримінальних дій третіх осіб і що вони *не вжили заходів* в рамках своїх повноважень, які *обґрунтовано вважаються такими, що мали запобігти* такому ризику» (рішення ЄСПЛ у справі «Гонґадзе проти України» (заява №34056/02), § 165).

Якою є можлива відповідальність держави за порушення конвенційних обов'язків?

- **Порушення державою** будь-якого з конвенційних обов'язків – як негативного, так і позитивного матеріального чи позитивного процесуального – може зумовлювати необхідність присудження за це **компенсації (відшкодування)**.
- Відшкодування може мати різні **форми (грошову, негрошову)** та **розміри** залежно, зокрема, від *виду конкретного порушення, вчинення якого державою за конкретних обставин необхідно встановити*.

Чи можливий «судовий популізм»?

Популізм – політична програма чи рух, що захищає або претендує на захист звичайних людей, як правило, на сприятливому контрасті з реальною або уявною елітою чи впливовими колами.

Джерело: Munro, André. "populism". Encyclopedia Britannica, 29 Apr. 2022, <https://www.britannica.com/topic/populism>. Accessed 24 May 2022.

- Чи можливим є стягнення з України відшкодування шкоди без належного підтвердження **фактів її завдання**?
- Чи можливим є таке стягнення без належного встановлення завдання шкоди внаслідок **порушень державою її обов'язків**?

ПОПУЛІЗМ ШКІДЛИВИЙ!

Джерело: https://gdb.rferl.org/D2CACD10-7741-4423-8F69-A5F040E2C333_w1200_r1.jpg.

... аналізувати справу про відшкодування Україною шкоди, завданої на її території під час збройного конфлікту з РФ?

3. Порядок роботи зі справами про відшкодування Україною шкоди, завданої на її території під час збройного конфлікту з РФ

Які справи про відшкодування шкоди, завданої під час російської агресії, розглянула ВП ВС?

Постанова ВП ВС, 12.05.22, справа №635/6172/17, № у реєстрі 104728593

- Відшкодування державою моральної шкоди, завданої через смерть, що настала внаслідок терористичного акту на непідконтрольній Україні території, де вона проводила АТО (березень 2015, селище Бетманове (тоді – Красний Партизан), Ясинуватський район, Донецька область; стаття 2 Конвенції).

Постанова ВП ВС, 04.09.19, справа № 265/6582/16-ц, № у реєстрі 86310215

- Відшкодування державою завданої терористичним актом майнової шкоди (у розмірі реальної вартості майна) через пошкодження об'єкта комерційної нерухомості на підконтрольній Україні території (січень 2015, місто Маріуполь, Донецька область; стаття 1 Першого протоколу до Конвенції).

Які справи про відшкодування шкоди, завданої під час російської агресії, розглянула ВП ВС?

Постанова ВП ВС, 22.09.20, справа №910/378/19 № у реєстрі 92270718

- Відшкодування майнової шкоди, завданої підприємству внаслідок викрадення належного йому обладнання на підконтрольній Україні території, де вона проводила АТО (вересень 2014, село Піски, Ясинуватський район, Донецька область; стаття 1 Першого протоколу до Конвенції).

На що слід звертати увагу, вирішуючи спори про відшкодування Україною шкоди, завданої на її території під час збройного конфлікту з РФ?

- ✓ (а) підстави позову (обставини, якими обґрунтована позовна вимога);
- ✓ (б) чи мала Держава Україна у сенсі статті 1 Конвенції юрисдикцію щодо гарантування прав і свобод на тій території, на якій, за твердженням позивача, відбулося порушення;
- ✓ (в) якщо мала юрисдикцію, то чи виконала її конвенційні обов'язки з такого гарантування (якщо мало місце невиконання або неналежне виконання конкретного обов'язку, то у чому воно полягало, якими були наслідки цього та причинно-наслідковий зв'язок між ними і невиконанням або неналежним відповідного обов'язку);
- ✓ (г) чи є підтвердження цих фактів (належні, допустимі, достовірні, достатні докази).

Етап I. Чи стосується позов про відшкодування шкоди можливого порушення саме Україною її міжнародних зобов'язань за Конвенцією?

1. Чи стосуються описані у позовній заяві факти та скарги позивача можливого порушення саме **державою обов'язків** з гарантування **прав** людини чи основоположних свобод, визначених у Конвенції 1950 року та Протоколах до неї?

✓ Яких саме **прав**?

✓ Яких саме **обов'язків** держави (негативного, позитивного матеріального, позитивного процесуального)?

✓ Обов'язків якої саме **держави**?

✓ Чи здійснювала Україна **юрисдикцію** на відповідній частині її території?

Етап II. Чи є фактичні підстави для задоволення позову про відшкодування шкоди Україною?

II-1. У випадку скарги на порушення Україною *негативного* обов'язку

1. Чи була *передбаченою у «законі»* можливість втручання держави у права?
2. Чи переслідувало втручання держави у права *легітимну мету*?
3. Чи було втручання держави у реалізацію права *необхідним у демократичному суспільстві*?
  - ✓ Чи була *нагальна потреба* у такому втручанні? (Наскільки конкретна ситуація вимагала втручання у права?)
  - ✓ Чи був захід із втручання держави у реалізацію прав *пропорційним тій легітимній меті*, яка переслідувалася? (Чи могла держава вжити менш обтяжливі заходи втручання у право, ніж ті, які вона вжила?)

Етап II. Чи є фактичні підстави для задоволення позову про відшкодування шкоди Україною?

II-2. У випадку скарги на порушення Україною **ПОЗИТИВНОГО** обов'язку

1. На порушення яких саме **ПОЗИТИВНИХ** обов'язків щодо гарантування прав скаржиться позивач?
2. Чи діяла держава, виконуючи її позитивні обов'язки щодо прав, **ЗГІДНО З ВИМОГАМИ** її законодавства?
  - ✓ Якщо ні, то у чому полягало порушення цих обов'язків, і які наслідки для позивача воно зумовило?
3. Яку **мету** мала держава, коли **(а) не запровадила** певне правове регулювання щодо гарантування прав (чи навпаки **запровадила, але недосконале, недостатнє**), **або (б) не вжила** заходи, які би попередили настання негативних наслідків для позивача (**вжила недостатні**)?

Етап II. Чи є фактичні підстави для задоволення позову про відшкодування шкоди Україною?

II-2. У випадку скарги на порушення Україною **ПОЗИТИВНОГО** обов'язку

4. Чи **пропорційними** цій меті були дії або бездіяльність держави, у яких позивач бачить порушення його прав? (Чи досягла держава її діями чи бездіяльністю справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та відповідним правом позивача)?

Етап III. У якому розмірі стягнути з України відшкодування (компенсацію) за порушення нею обов'язків із гарантування прав та свобод?

1. Про відшкодування **якої шкоди** (майнової чи моральної) просить позивач?
2. За порушення державою **якого з її обов'язків** (негативного чи позитивного)?
  - ✓ За порушення державою **певних позитивних** обов'язків особа матиме право на відшкодування **впродовж усього часу** їх невиконання чи неналежного виконання.
  - ✓ У разі встановлення порушення державою **позитивних** обов'язків **розробити механізми** її відповідальності за неправомірне втручання у права чи **провести** об'єктивне й ефективне **розслідування** незалежним органом таких фактів це відшкодування буде **меншим**, ніж як за порушення державою **негативного** обов'язку не втручатися у ці права.

... має відповідати держава (на прикладі права на життя)?

4. Відповідальність держави за шкodu, завдану порушенням права на життя

Постанова ВП ВС, 12.05.22, справа №635/6172/17, № у реєстрі 104728593

Ключові факти

VERDICTUM

- ✓ У 2015 році у Донецькій області на тимчасово окупованій території України у період проведення АТО загинула жінка.
- ✓ У 2017 році син загиблої ініціював кримінальне провадження.
- ✓ Обставини загибелі його матері достеменно невідомі.
  - ✓ За однією з версій це сталося, коли вона їхала непідконтрольною уряду територією в автомобілі, який поблизу блокпоста наїхав на міну.
  - ✓ За іншою – причиною смерті став обстріл селища, в якому жила жінка, незаконними збройними формуваннями «Донецької народної республіки».

Предмет позову

- ✓ Стягнення з України 1 млн грн відшкодування моральної шкоди.

Підстава позову

- ✓ Завдання моральної шкоди через смерть матері, що настала внаслідок терористичного акту на території, де проводили АТО.

Юридичне обґрунтування позову

- ✓ Конституція України (стаття 27).
- ✓ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 2).
- ✓ ЦК України (статті 1167, 1168).
- ✓ Закон України «Про боротьбу з тероризмом» (стаття 19).

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про боротьбу з тероризмом

Розділ IV. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТОМ. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Стаття 19. Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом

ВНЕСЕНО
ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України **відповідно до закону** і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, **в порядку, встановленому законом.**

У порядку, визначеному законом, провадиться відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом організації, підприємству або установі.

Чи породжує стаття 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» легітимні очікування на отримання від держави відшкодування?

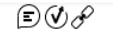
- ✓ Передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування *відповідно до закону* шкоди, завданої терористичним актом, **не породжує без спеціального закону легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за моральну шкоду**, завдану позивачеві внаслідок загибелі матері під час терористичного акту у період проведення АТО незалежно від того, на якій території – підконтрольній чи непідконтрольній Україні – мав місце вказаний акт.
- ✓ У законодавстві України **немає такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача** щодо права вимоги на підставі вказаного Закону до держави про відшкодування нею моральної шкоди, завданої у зв'язку із загибеллю матері позивача у період проведення АТО.

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 1167. Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду

ВНЕСЕНО
ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

✓ ...

✓ 2. Моральна шкода відшкодовується **незалежно від вини** органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала, зокрема, якщо **шкоди завдано смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки** (пункт 1 частини другої).

Чи звільняє частина друга статті 1167 ЦК України від обов'язку доказування інших, ніж вина держави, елементів складу цивільного правопорушення?

- ✓ У визначених у частині другій статті 1167 ЦК України випадках не потрібно встановлювати саме вину держави. Проте це не позбавляє позивача обов'язку обґрунтувати, а суд – обов'язку встановити наявність шкоди і те, що вона є наслідком саме діяння держави-відповідача.

Чи має особа право на відшкодування моральної шкоди у зв'язку із загибеллю родича внаслідок терористичного акту?

- ✓ Відсутність у законодавстві України приписів щодо відшкодування моральної шкоди, завданої особі у зв'язку із загибеллю її близького родича внаслідок терористичного акту, не перешкоджає такій особі доводити у суді, що стосовно права на життя її близького родича у відповідній ситуації певний конвенційний обов'язок – негативний або позитивний (матеріальний, процесуальний) – держава не виконала чи виконала неналежно, та вимагати від неї відшкодування (компенсації) за це невиконання **на підставі статті 2 Конвенції**.

КОНВЕНЦІЯ про захист прав людини і основоположних свобод

ДАТА ПІДПИСАННЯ: 04.11.50 р.

ДАТА РАТИФІКАЦІЇ: 17.07.97 р. (текст ратифіковано із заявами та застереженнями)

ДАТА НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ: 11.09.97 р.

ВНЕСЕНО
ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Стаття 2 Право на життя

1. Право кожного на життя **охороняється** законом. Нікого **не може бути умисно позбавлено життя** інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є **наслідком виключно необхідного застосування сили**:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- в) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

КОНВЕНЦІЯ про захист прав людини і основоположних свобод

ДАТА ПІДПИСАННЯ: 04.11.50 р.
ДАТА РАТИФІКАЦІЇ: 17.07.97 р. (текст ратифіковано із заявами та застереженнями)
ДАТА НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ: 11.09.97 р.

ВНЕСЕНО
ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Стаття 15 Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

...

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім **випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій**, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

Обов'язки держави, які випливають зі статті 2 Конвенції

European Convention
on Human Rights

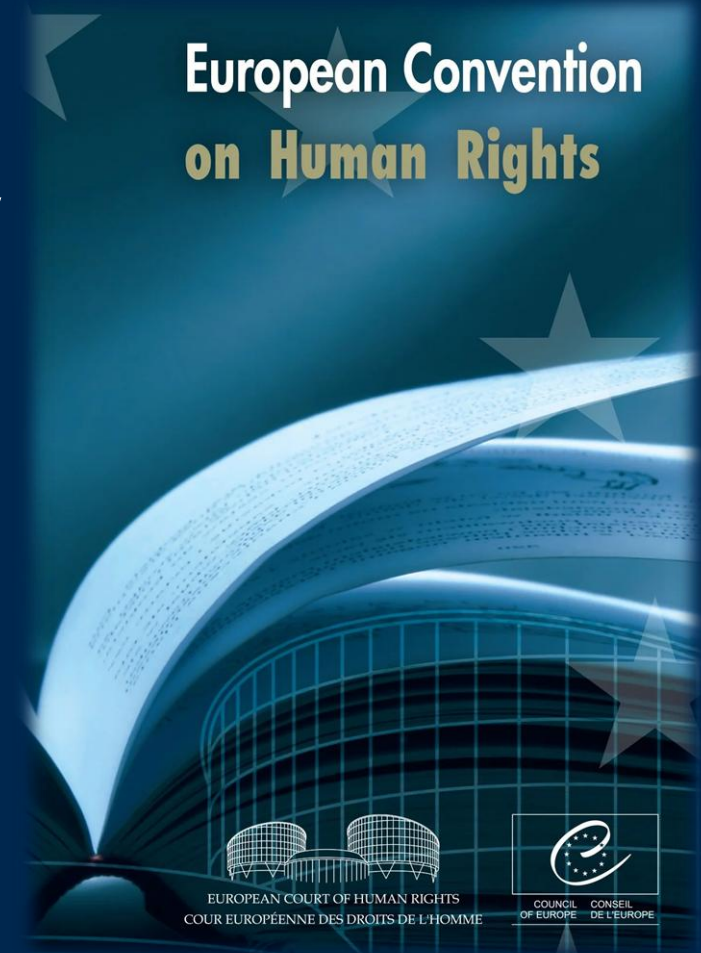
Негативний обов'язок

- державні органи та службові особи держави **не можуть позбавляти людину життя за винятком ситуацій, коли таке позбавлення є абсолютно необхідним** (випадки, за яких держава може застосувати летальну силу, перелічені у частині другій статті 2 Конвенції).
- *Порушенням є протиправне заподіяння державою* в особі її органів влади та службових осіб смерті людині.

Обов'язки держави, які випливають зі статті 2 Конвенції

Позитивні обов'язки

- гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, ефективне *використання* права на життя та належне відшкодування у разі порушення.

Позитивні обов'язки держави за статтею 2 Конвенції

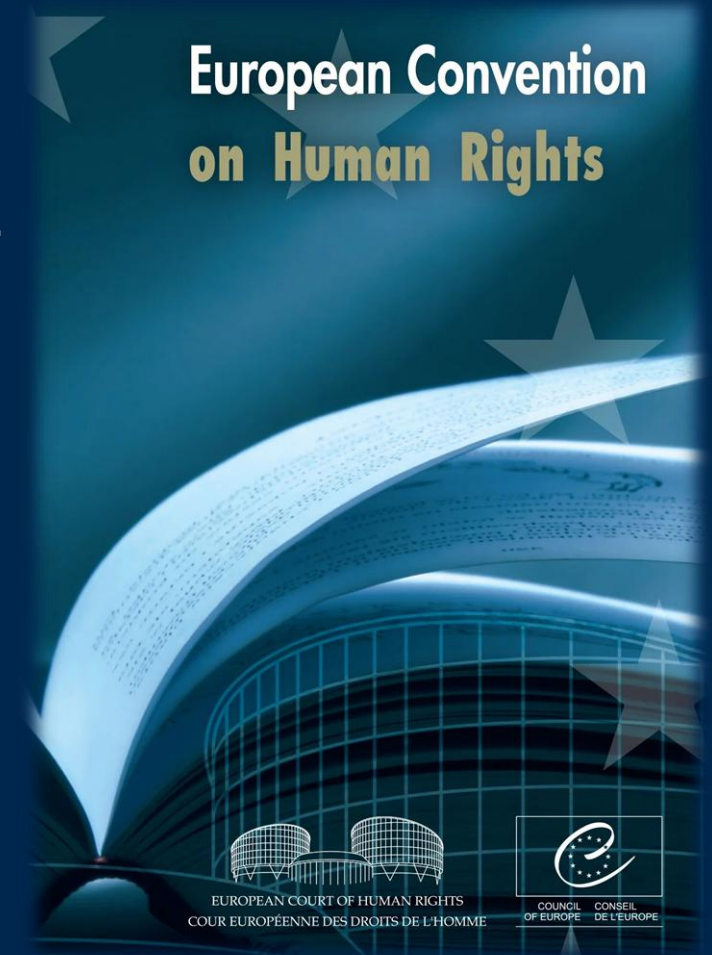
Матеріальні

- *Превентивні:*
- встановити норми для захисту життя; передбачити юридичну відповідальність за протиправне позбавлення життя;
- вживати *обґрунтовані* заходи для запобігання *неправомірному* позбавленню життя, коли *відомо* чи *має бути відомо* про *реальний і безпосередній* ризик для життя *конкретної* людини або групи людей, зумовлений злочинними діями третіх осіб.
- **Умови відповідальності за порушення останнього обов'язку:**
(а) держава *володіла інформацією* про те, що за певних обставин життя *конкретної* людини чи групи людей могло бути поставлене під загрозу; (б) держава *могла вжити заходи*, які би усунули ризик для життя, але *не вжила їх*.

Позитивні обов'язки держави за статтею 2 Конвенції

Матеріальні

- *Компенсаторні* (надати відшкодування за завдану невиконанням державою певного її обов'язку моральну шкоду).

За які можливі порушення права на життя держава несе відповідальність?

- ✓ Особа може доводити, що держава порушила її *негативний обов'язок* тим, що **неправомірно позбавила людину життя**, чи порушила *позитивний матеріальний обов'язок* тим, що **не розробила компенсаційні механізми** за неправомірне втручання у право на життя, чи порушила *позитивний процесуальний обов'язок* тим, що **не провела об'єктивне й ефективне розслідування незалежним органом факту неправомірного втручання у право на життя конкретної людини**.
- ✓ Право на відшкодування за невиконання державою зазначених **позитивних обов'язків** особа матиме **впродовж усього часу їхнього невиконання** (відсутності компенсаційних механізмів, неналежного розслідування).

Як визначити розмір відшкодування за порушення державою конвенційних обов'язків з гарантування права на життя?

- ✓ Вирішуючи питання про стягнення з держави відповідної компенсації, суд має керуватися вимогами Конвенції, інших актів національного законодавства та задля ефективного захисту конвенційного права встановити, зокрема,
  - ✓ **за порушення** (невиконання чи неналежне виконання) **яких конвенційних обов'язків** (негативного чи певного позитивного) позивач вимагає від держави відшкодування моральної шкоди,
  - ✓ **чи мало місце таке порушення**, у яких діях або бездіяльності держави воно виражене, які наслідки спричинило,
  - ✓ **який розмір відшкодування є обґрунтованим** відповідно до цього порушення та з огляду на практику ЄСПЛ щодо подібних ситуацій.

Як визначити розмір відшкодування за порушення державою конвенційних обов'язків з гарантування права на життя?

- ✓ Залежно від обставин порушення права на життя та зумовлених ним наслідків для потерпілого відповідна компенсація (відшкодування) з огляду на практику ЄСПЛ може суттєво відрізнятися.
- ✓ У разі встановлення факту порушення державою позитивних обов'язків розробити компенсаційні механізми за неправомірне втручання у право на життя чи провести об'єктивне й ефективне розслідування незалежним органом факту такого втручання, це відшкодування буде суттєво меншим, ніж як за порушення державою негативного обов'язку не втручатися у вказане право людини, яка перебувала під державним контролем.

Як визначити розмір відшкодування за порушення державою конвенційних обов'язків з гарантування права на життя?

- ✓ Розмір відшкодування за порушення позитивного обов'язку залежить від складності проблеми, яку має вирішити держава, умов (воєнних, соціально-економічних, політичних), у яких цю проблему слід вирішити, тривалості невиконання відповідного обов'язку, важливості вирішення відповідної проблеми для конкретної особи тощо.
- ✓ Таке відшкодування не може бути пов'язаним і домірним розміру тієї шкоди, яка завдана загибеллю людини внаслідок збройної агресії РФ проти України (має бути меншим, ніж за порушення негативного обов'язку).

Деякі висновки щодо відповідальності держави за статтею 2 Конвенції

- ✓ Згідно з Конвенцією держава-учасниця несе відповідальність лише за **власні дії чи бездіяльність** щодо виконання **негативних і позитивних (матеріальних, процесуальних) обов'язків** з гарантування конвенційних прав кожному, хто **перебуває під її юрисдикцією**.
- ✓ **Обставини (факти) невиконання чи неналежного виконання** державою у конкретній ситуації певного з цих обов'язків для притягнення її до відповідальності на підставі Конвенції та протоколів до неї треба чітко встановити.

Деякі висновки щодо відповідальності держави за статтею 2 Конвенції

- ✓ **Факти загибелі** людей на **підконтрольній** Україні території, тобто на тій, на якій вона здійснює юрисдикцію у сенсі статті 1 Конвенції (зокрема у межах її кордонів у періоди проведення АТО, Операції об'єднаних сил), **не означають автоматичне порушення** гарантій права на життя за статтею 2 Конвенції. Тим більше не означає таке автоматичне порушення і загибель людей на території, яку Україна у межах її кордонів із незалежних від неї причин **не контролює** (тобто на тій, на якій вона не здійснює юрисдикцію у сенсі статті 1 Конвенції).
- ✓ **Не є підставою для покладення на Україну відповідальності** за Конвенцією самі по собі факти порушення у межах кордонів України (зокрема і у періоди проведення АТО, Операції об'єднаних сил) громадського порядку, миру, знищення чи пошкодження майна, створення загрози безпеці людей, у тому числі з боку осіб, які не діяли як агенти цієї держави.

Ключові питання справи

- ✓ Чи має за відповідні моральні страждання позивача нести цивільну відповідальність саме Україна?
- ✓ Якщо так, то за порушення нею якого саме обов'язку з гарантування права на життя така відповідальність має настати?

Як знайти на них відповіді?

- ✓ У чому полягали скарги позивача на порушення відповідачем конвенційних гарантій права на життя матері?
- ✓ Чи перебувала матір позивача у момент її загибелі під юрисдикцією Держави України у сенсі статті 1 Конвенції?
- ✓ Чи є підтвердження обставинам невиконання або неналежного виконання Україною її обов'язків щодо гарантування права на життя загиблої.

Чи перебувала матір позивача у момент її загибелі під юрисдикцією України у сенсі статті 1 Конвенції?

- ✓ Суди попередніх інстанцій встановили, що територія, на якій загинула матір позивача, була на той час тимчасово окупованою. Відповідно Держава Україна не контролювала цю частину її території настільки, щоби попередити загибель матері позивача, навіть якщо би вона могла та мала це зробити.
- ✓ Україна у її законодавстві визнала, що за дотримання і захист прав людини на цих територіях як за міжнародним гуманітарним правом, так і за міжнародним правом захисту прав людини відповідає РФ як держава, яка фактично окупувала і контролює частину Донецької і Луганської областей.

Чи порушила держава **негативний** обов'язок з гарантування права на життя?

- ✓ Позивач **не стверджував**, що загибель матері **була наслідком порушення Державою Україною цього обов'язку**.
- ✓ Суди попередніх інстанцій **не встановили**, що така загибель відбулася **внаслідок дій Держави України**.
- ✓ Ця справа **не стосується** права на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок загибелі матері через посягання на її життя **саме з боку відповідача**.

Чи порушила держава **ПОЗИТИВНИЙ МАТЕРІАЛЬНИЙ** обов'язок з гарантування права на життя?

- ✓ *Навіть якщо припустити, що у момент загибелі матері позивача Держава Україна могла здійснювати елементи її влади на окремих територіях селища (тобто, що держава здійснювала обмежену юрисдикцію), то позивач не вказував і не доводив, що відповідач знав або мав знати про загрози для життя матері.*
- ✓ Позивач не обґрунтовував, що Держава Україна до того моменту, як загинула його матір, могла вжити, але не вжила заходи, які би усунули ризик для її життя від мін, розташованих на непідконтрольній уряду України території.
- ✓ Позивач не доводив, що Україна знала про можливість обстрілу з боку незаконних збройних формувань "ДНР" селища і могла вжити, але не вжила заходи з попередження такого обстрілу, тобто з усунення ризику для життя матері позивача.

Чи порушила держава **ПОЗИТИВНИЙ МАТЕРІАЛЬНИЙ** обов'язок з гарантування права на життя?

- ✓ **Загибель пасажирки** автомобіля за достеменно невстановлених обставин (чи то внаслідок обстрілу з боку незаконних збройних формувань “ДНР” тимчасово окупованого селища, чи то внаслідок підриву там автомобіля на міні) та **ВИКОНАННЯ Державою Україною позитивного матеріального обов'язку** щодо гарантування права на життя цієї пасажирки не перебувають у **причинно-наслідковому зв'язку**.

Чи порушила держава **ПОЗИТИВНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ** обов'язок з гарантування права на життя?

- ✓ Підставою позову не є завдання позивачеві моральної шкоди внаслідок неналежного розслідування кримінального провадження, розпочатого за фактом терористичного акту, внаслідок якого на тимчасово окупованій території загинула матір позивача, чи кримінального провадження, з яким перше було об'єднане.
- ✓ Тому суди першої й апеляційної інстанцій питання належності виконання державою позитивного процесуального обов'язку за статтею 2 Конвенції не досліджували, факти його порушення відповідачем не встановили.

Дякую за увагу!

- Верховний Суд,
вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043,
- <http://supreme.court.gov.ua>,
- dmytro.hudyma@gmail.com
- www.facebook.com/dmytro.hudyma

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.*

*Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.*

*Без неї – ніщо ми, як порох і дим,
Розвіяний в полі вітрами...
Любіть Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами.*

*Для нас вона в світі єдина, одна
в просторів солодкому чарі...
Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі,*

*У квітці, в пташині, в кривеньких тинах,
у пісні у кожній, у думі,
в дитячий усмішці, в дівочих очах
і в стягів багряноту шумі...*

*Як та купина, що горить — не згора,
живе у стежках, у дібровах,
у зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
і в хмарах отих пурпурових,*

*В огні канонад, що розвіяли в прах
чужинців в зелених мундирах,
в багнетах, що в темі пробивали нам
шлях до весен і світлих, і щирих.*

*Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
і сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
коли ти не любиш Вкраїну!..*

*Дівчино! Як небо її голубе,
люби її кожну хвилину.
Коханий любить не захоче тебе,
коли ти не любиш Вкраїну...*

*Любіть у труді, у коханні, у бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою —
і вічні ми будемо з нею!*

Володимир Сосюра